

Rosenberg Imre

Életrajz

Telefonos egyeztetés után találkoztam Rosenberg Imrével, egy igen szimpatikus idősebb úrral, Bécs I. kerületében lévő kereskedelmi cégének irodájában. Feleségének kifejezett akarata ellenére szánta el magát az interjúra, de hamar megértettem, miért ellenezte ennyire a feleség az interjút. Minden kérdésnél, amely Rosenberg úr kiterjedt családjának tagjaira vagy a családi életre vonatkozott, Rosenberg úr csak azt tudta ismételgetni: „Csodálatos, meleg család volt”, aztán elakadt a szava, és elsírta magát. Többször fölajánlottam, hogy szakítsuk félbe az interjút, ám tovább akart mesélni. Nagyon sok információ hiányzik ebből a történetből, ezeket azonban nem tudom pótolni, elértem az interjúkészítés határait.

Rosenberg Imrének valaha nagy, meleg családja volt...

Apai nagyapámat Rosenberg Ábrahám Jehudának hívták, őutána neveztek el engem is Ábrahám Jehudának. Nagyapám 1855-ben született Magyarországon, egy Vizsoly nevű faluban [Vizsoly - kisközség volt Abaúj-Torna vm.-ben. - A szerk.]. Vizsoly nincs messze Abaújszántótól, ahol nevelkedtem. A nagyapám talmudtudós volt. Az apai családomban mindenki talmudtudós volt. A nagyapának két fiú és három lánytestvérét ismertem.

Mordeháj nagybácsim is Abaújszántón élt, mint mi, és talmudtudós volt.

Smuel nagybácsim Szkároson élt [Szkáros - kisközség volt Gömör és Kishont vm.-ben, 1910-ben nem egészen 400 főnyi lakossal. Trianont követően Csehszlovákiához került, ma Szlovákiában van (Skerešovo). - A szerk.], nagy családja volt, és ő is egy nagy talmudtudós volt.

Nagyapám lánytestvérei, Jenny néni és Jolán néni Vizsolytól nem messze, egy Vilmány nevű helységben laktak [Vilmány - kisközség volt Abaúj-Torna vm.-ben, 1910-ben 800, 1920-ban 900 lakossal. - A szerk.].

Az apai nagymamámat Desberg Sárának hívták, 1861-ben született Abaújszántón. A nagymama nagyon gazdag zsidó családból származott. A szülei földbirtokosok voltak, úgyhogy a lányaiknak jó partit kerestek, tanult fiatalembereket. Örültek egy tanult talmudtudósnak, s az én nagypapám egy nagyon képzett talmudtudós volt. A házasságkötés után a nagymamámmal költözött, s került neki foglalkozás is.

A nagyszüleim egy vendéglőt vezettek, az ő idejükben ez egy zsidó foglalkozás volt. A vendéglőt a nagymamám vezette, a nagypapa a tanulással volt elfoglalva. Nagyon korán, ötvennégy éves korában halt meg, 1909 körül. Öt fiuk volt: Móric, Lipót, Ferenc, Béla, aztán az apám, Manó és egy lányuk, Gizella.

Móric nagybátyám kereskedő volt, bútörüzléte volt. A feleségét Wasservogel Rózának hívták. Szlovákiában [akkor: Első Csehszlovák Köztársaság] éltek, Vágújhelyen, és két fiuk volt, Adolf és Imre. Róza néni vágújhelyi volt, és Móric bácsi hozzájuk költözött. Mindketten a bergen belseni koncentrációs táborban haltak meg. Adolf túlélte Szlovákiában, a háború után kivándorolt Izraelbe,

és ott halt meg. Imre az cseh kormányzat idején valamilyen magasabb hivatalba töltött be, a háború után pedig Kanadába ment, és ott halt meg.

Lipót bácsi Kepes Piroskát vette feleségül. Lipót bácsinak furnérüzeme volt. Neki több gyereke volt: Klára, Andor, László és Magda. Klára, aki a legnagyobb volt és László Amerikában él, Andor Bécsben, Magda pedig, aki 1944-ben már férjénél volt, Auschwitzban pusztult el. Lipót bácsit és Piroška nénit is Auschwitzban pusztították el.

Ferenc bácsi feleségét Mancinak hívták, nekik egy cipőüzletük volt. Három lányuk volt, de a nevükre már nem emlékszem. Manci nénit és a gyerekeket Auschwitzban pusztították el, Ferenc bácsi túlélte egy munkatáborban, és Bécsben halt meg, 1981. augusztus tizennyolcadikán.

Béla nagybátyám elesett az első világháborúban.

Gizella néni Frankl úrhoz ment feleségül. Nem volt gyerekük, és mindketten Auschwitzban pusztultak el.

Apámat Rosenberg Manónak hívták, 1893-ban született, Abaújszántón. Középiskolát [főltehetően polgári iskolát] és talmudiskolát végzett. Béla nagybátyám elesett az első világháborúban, apámnak pedig egy félrekezelte ízületi gyulladásból lett egy szívbillentyű-betegsége, és ez vezetett a korai halálához. Amikor 1937-ben meghalt, csak negyvennégy éves volt.

A nagymamám 1933-ban halt meg Abaújszántón, hetvenkét éves korában. Abaújszántón egy nagy zsidó temető van, az összes rokonom ott nyugszik, úgyhogy a temetőt rendben tartatom. Valaha egy nagy zsidó közösség volt Abaújszántón, most legalább a temető rendben van úgy-ahogy.

Az anyai nagyapámat Fried Miklósnak hívták. Nem tudom, hol született. Tudom, hogy volt egy nővére, de nem ismertem. A nagymamám lánykori neve Schwartz volt. Az egész életét Csenyétén élte le [*Csenyéte – kisközség volt Abaúj-Torna vm.-ben, 1910-ben 500, 1920-ban nem egészen 600 főnyi lakossal. – A szerk.*]. Nagyon vallásos volt, mindnyájan nagyon vallásosak voltak. A nagymamám testvéreiről nem tudok semmit.

Az anyai családom is nagyon vallásos volt, vallásos volt ott is mindenki, de nem voltak olyan tanultak, mint az apai családom, egyszerű emberek voltak, de mindenki vallásos volt. A nagyszüleim Csenyétén éltek, ami egy kis falu, húsz kilométerre Abaújszántótól. Volt ott egy szatócsboltjuk, ahol az ember az élelmiszertől a petróleumig mindent megvehetett. A nagyapám gazdálkodott is, volt szántója, és sok birkája és marhája volt. Csenyétén mindössze két zsidó család élt, és szombatoként hat faluból jöttek össze a zsidók imádkozni, hogy ki legyen a minján, a tíz tizenhárom évesnél idősebb férfi.

Gyerekkoromban gyakran töltöttem a szünidőt a nagyszüleimnél.

Az [anyai] nagyszüleimnek hat gyermeke volt: Ilona, az anyám, Olga, Ella, Klára, József és Miklós. József és Miklós is Talmud-tanulmányokkal foglalkozott, és én magam is a Talmudot tanultam.

Olga néni férje Láng úr volt, de a keresztnévem már nem emlékszem. Vendéglője volt. Volt egy fiuk, László, és egy lányuk, Magda. Olga nénit, a férjét és a gyerekeit Auschwitzba deportálták. A szülők elpusztultak, László és Magda túlélte a koncentrációs tábor. A háború után mindketten kimentek Izraelbe. László most az Egyesült Államokban él, Magda Izraelben halt meg.

Ella néni férjét Adler Lajosnak hívták. Miskolcon volt egy abroncsüzletük. Nekik nem volt gyermekük. Ella nénit is és Lajos bácsit is Auschwitzban gyilkolták meg.

Jóska bácsi Ella néni és Lajos bácsi abroncsüzletében dolgozott. Nem volt házas. Őt is Auschwitzban gyilkolták meg.

Klára néni egy Löwy Sándor nevű ügyvédhez ment feleségül. Amikor Auschwitzba deportálták őket, Klára néni éppen gyereket várt. Az auschwitzi koncentrációs táborban gyilkolták meg őket.

Miklós nagybácsim volt a legfiatalabb, ő még a szülőkkel élt. Őt is Auschwitzban gyilkolták meg.

Az anyámat Fried Ilonának hívták, ő volt a legnagyobb a testvérek között, Csenyétén született 1900-ban. Miután összeházasodott apámmal 1920-ban, anyám Abaújszántóra költözött.

Az [anyai] nagyszüleimet Auschwitzban pusztították el.

Anyám nagyon vallásos volt, kóser háztartást vezetett, minden szombatot és minden zsidó ünnepet megtartottunk. Anyámat is Auschwitzban ölték meg. Abaújszántón a szüleimnek először egy vendéglője volt, aztán egy bor- és szesznagykereskedésük.

Én, Imre, zsidó nevemen Rosenberg Ábrahám Jehuda 1921. február tizedikén születtem Abaújszántón. Két húgom volt, Éva és Judit. Éva 1925-ben, Judit 1931-ben született, szintén Abaújszántón. Nagyon jó családban nőttünk fel, mindkét oldalról sok szeretetet kaptunk. Már négyéves koromtól jártam a héderbe, tanultam írni és olvasni héberül. A zsidó kisfiúk már négyéves korukban kezdik az iskolát. Amikor hat éves lettem, beíratlak az elemi iskolába, majd tizennégy éves koromig polgári iskolába jártam. Azután a talmudiskolában tanultam.

Minden reggel tfilint légoztam és imádkoztam, és így teszek a mai napig is.

Nekem egy csodálatos, meleg családom volt, én voltam a nagymamám kedvence, mivel a többi unoka Szlovákiában [Csehszlovákiában] élt, Abaújszántón pedig én voltam az első unokájuk. A szüleim és a nagyszüleim nagyon jól kijöttek egymással. Közvetlen szomszédok voltunk, az apám üzlete pedig a[z apai] nagyszüleim házában volt.

Abaújszántón rengeteg barátom volt, hiszen ott egy nagy zsidó közösség volt, kétszáz zsidó család. Mindenki barát volt, barát és ellenség, az ember verekedett és kibékült, már ahogyan a gyerekek szokták. Sok csetepaté volt, de akkoriban már naponta voltak villongások a zsidók és nem zsidók között is. A [nem zsidók] azt mondták: „Megöltétek Jézust” meg ilyesmiket, mi meg verekedtünk, de nem volt ebben semmi fenyegető, mindnyájan gyerekek voltunk.

Anyámnak mindig volt otthon segítsége, aki segített anyám felügyelete mellett a főzésben is. Anyám mindig felügyelt a főzésnél.

Körülbelül ötezer ember élt Abaújszántón, és közülük olyan hétszázan voltak akkoriban zsidók [Érdekes, hogy a Magyar Zsidó Lexikon szerint az abaújszántói hitközség „1927-ben a hozzátartozó kerülettel együtt 200 tagot számlált”. Nem tudjuk azonban, hogy benne vannak-e ebben a számban a gyerekek is, vagy – és ez a valószínű – csak a hitközségi adót fizetők száma volt-e kétszáz fő. – A szerk.]. Apám volt a hitközség elnöke, ő nagy tiszteletnek örvendett, és tanult volt. A kétszáz zsidó család közül sokkal voltunk baráti viszonyban.

Az üzletek többsége a zsidóké volt, textilüzletek, cipőboltok, és volt még egy bor- és szesznagykereskedő család is rajtunk kívül.

A századforduló idején volt valamiféle mozgás az oktatásügyben, és mivel Abaújszántó egy katolikus község volt, a község lakosságának nagy része katolikus volt, de volt sok protestáns és zsidó is, úgyhogy a felekezeteknek egy közös iskolája lett, amely fölött megegyeztek. A gyerekek a községi iskolába jártak, minden héten volt hitoktatás, két vagy talán három óra. A zsidó gyerekeknek azonban több hittanórájuk volt, nekünk minden délelőtt vagy délután vagy vasárnap volt tanítás a héderben. A cionizmus már létezett, már beszéltünk arról, hogy Izraelbe kellene menni [*Izrael Állam 1948-ban alakult meg, 1920-1948 között Palesztina brit mandátumról van szó. - A szerk.*], ez egy mozgalom volt, a szüleimet vonzotta Izrael. De mire ez a mozgalom közelebb került hozzánk, az már nem sokkal a háború előtt volt. Abaújszántón tagja voltam a Mizrachi mozgalomnak, itt voltak a vallásosak.

Éppen egy másik iskolába akartam menni, amikor 1937-ben meghalt az apám. Tizenhat éves voltam, és mivel én voltam a legidősebb fiú, nekem kellett a családfenntartónak lennem. Volt néhány alkalmazottunk, én fejlesztettem tovább az üzletet, vesződtem vele, és elég sikeresen vezettem.

Akkoriban a külföld nagyon-nagyon messze volt, azok nagyon más idők voltak, akkoriban az ember nem tudott olyan egyszerűen kimenni, mint ma. Először is senkinek nem volt útlevele, talán kapott volna az ember, de nem volt, mert nem volt olyan egyszerű külföldre utazni. 1933-tól, ill. Abaújszántón 1940-től kezdtem fölkészíteni a fiatalságot a palesztinai kivándorlásra. A talmudiskolában berendeztem egy földművesiskolát, és az iskola tanulói a nap felét töltötték gyakorlással a gazdaságban, amit én szerveztem. De kimenni ekkoriban már nem volt többé lehetséges.

Volt egy nagybácsim, Joe, Amerikában, ő volt a reménységünk, de már nem lehetett, és később, ahogy a helyzet egyre rosszabbodott, többé már egyáltalán nem lehetett [kimenni]. Azt mondtuk, elmegyünk Palesztinába, és ezért tanultunk sok mindent a mezőgazdaságról, és én szerveztem az egészet. A tanítóm mondott nekem egy Talmud-idézetet:

„Először tanulnod kell, azután taníthatsz.”

1940-ben elvették az iparigazolványunkat, úgyhogy többé nem tudtam vinni az üzletet [lásd: zsidótörvények Magyarországon]. De azért tovább dolgoztam, és amíg be nem kellett vonulnom munkaszolgálatra 1944-ben, anyám és a két testvérem elég jól el volt látva. Ez a gondoskodás azonban nem sokat segített rajtuk, minthogy a náciok Auschwitzba hurcolták őket.

1944-ben anyámat és a két húgomat egy Kassa melletti táborba vitték, ekkor megjelentek már a szomszédok, akik korábban még barátok voltak, a csendőrökkel, hogy megnézzék, mit lehet elvinni. A zsidók és a nem zsidók közötti kapcsolatok eddigre rettenetesen megromlottak. Antiszemizmus errefelé mindig volt, de nem szenvedtünk tőle.

A németek bevonulása után [lásd: Magyarország német megszállása] az abaújszántói zsidókat összeseterelték az iskolába. Csak pár percet adtak nekik, hogy valamit összecsomagoljanak, az egész borzasztó volt. Ekkor én már nem voltam ott, én már munkaszolgálatban voltam Kassa mellett, de anyám megírta. Egy napot töltöttek Abaújszántón bezárva az iskolába, másnap pedig elvitték őket

Kassára [*Máshol azt mondja, hogy Abaújszántóról Vágújhelyre vitték őket, és egy pár napig itt voltak egy családnál. – A szerk.*]. Ott először zsidó családoknál kaptak menedéket.

Sikerült a munkaszolgálatban beteget jelentenem, bár nem voltam beteg, és engedélyt szereznem, hogy beutazzak Kassára, a kórházba. Azért mentem, hogy még egyszer lássam a családomat. Anyám megküldte nekem a címüket, de mire odaértem, már nem voltak ott. Azt mondták, hogy előző nap elvitték őket a téglagyárba. Oda nem lehetett bemenni, de megtudtam, hogy valaki minden este visz be kenyeret. Este fölkerestem ezt az embert, nagyon óvatosnak kellett lennem, mert a kórházba szóló útiparancssal voltam úton, és a sárga karszalagról, amit az egyenruhámon viseltem, látni lehetett, hogy zsidó vagyok. Megtudtam, hol lakik, de nem nyitott ajtót. Akkor bekopogtam az ablakon. Odajött egy lány, valami olyan rémülettel a szemében, amit életemben nem láttam még. Bekopogtam, odajött, de ezt a rettegést a lány szemében soha nem fogom elfelejteni. Sikerült kapnom egy zsák kenyeret, és az emberrel együtt be tudtam menni a táborba. Megtaláltam anyámat és a két húgomat, a rabbimat és az egész zsidó közösséget, mindnyájan ott voltak. Kétségbeesetten próbálkoztam a zsidó tanácsnál, hogy csinálni tudjak valamit a családommal. A munkaszolgálatban voltak olyan barátaim, akik kassaiak voltak, és némelyikük apja benne volt a zsidó tanácsban, Kassán azonban nem voltak ismerőseim, úgyhogy anyámat és a húgaimat nem tudtam kihozni. Jelentkeztem a kórházban, ahonnan másnap persze kidobtak, mivel én egyáltalán nem voltam beteg. Megpróbáltam megint bejutni a téglagyárba, de már nem lehetett, olyan hermetikusan lezárták, hogy oda már nem lehetett bejutni.

Visszamentem a munkaszolgálatba, nekünk, ellentétben a téglagyári körülményekkel, még egészen jól ment.

A háború után visszamentem Abaújszántóra, és vártam a családomat. Éva húgom visszajött, ő ma is él Izraelben, négy évvel fiatalabb, mint én. Anyám, nagynénéim és nagybátyáim, az unokatestvéreim és a kishúgom, Judit, aki tíz évvel volt fiatalabb, mint én, Auschwitzban maradt. Mivel más nem jött meg, Évával Budapestre mentünk, ahol Éva 1945-ben hozzáment egy Eichler Lajos nevű kereskedőhöz, 1948-ban pedig mindnyájan áttelepültünk Bécsbe.

Bécsben ismerkedtem meg a feleségemmel, Kohn Edittel. Ő is magyar származású, 1936. április tizenharmadikán született Timáron [*Timár – nagyközség volt Szabolcs vm.- ben, 1920-ban 1700 lakossal. – A szerk.*]. A feleségem a kereskedelmi cégem üzletvezetője.

Két gyerekünk született, a lányunk, Judith Rosenberg, férjezett Judith Vivian Brachfeld és Andreas fiunk. A lányunk 1956. december tizenkettedikén született Bécsben, a fiunk 1959-ben született, és 1978-ban meghalt.

A lányom Bécsben érettségizett, 1975-ben ment férjhez, és a férjéhez, Robert Brachfeldhez költözött, Brüsszelbe. Ott járt az építészeti egyetemre. A lányom vallásos, Antwerpenben él, a gyerekei pedig – három lány és három fiú – Izraelben tanulnak.

A húgommal és a sógorommal tehát Bécsbe jöttem, nagyon kevés pénzünk volt, úgyhogy azt mondtam nekik, hogy menjenek Izraelbe, én egy darabig még itt maradok, Bécsben, megpróbálom pénzt keresni, és majd utánuk megyek. Kerestem is egy kis pénzt, de aztán Bécsben maradtam. Nagyon gyakran megyek Izraelbe, látogatóba, és mindig segítettem nekik, amikor szükségük volt rá.

Nagyon szívesen vagyok Izraelben, de hogy ott éljek? Az izraeli tempó nem zavar, de itt már megszoktam az életet, bár biztos tudnék élni Izraelben is. Most voltam két hétig Izraelben, csodálatos volt. Szeretem azt az országot, nagyon szívesen vagyok ott, és nagyon büszke vagyok Izraelre.

A háború után először kételkedni kezdtem a vallásban, de gyakorlom, mert megszoktam, és ez az életstílusom, de mindenki abban hisz, amiben akar. A lányom vallásos, az unokáim is vallásosak, sokkal inkább, mint én. A fiúunokáim a jeruzsálemi jesivában tanulnak.

Szerintem egy zsidó embernek, aki ragaszkodik a zsidósághoz, sokat kell tudnia a zsidó kultúráról és filozófiáról. Minden reggel elmegyek a templomba. Gyakorlom magam ezekben a tudományokban, még mindig tanulok otthon, és tanítok a zsinagógában zsidó ismereteket és zsidó gondolkodást.

Teljes biztonságban érzem magam Ausztriában, 1948 óta vagyok itt, és lehet ugyan, hogy a hátam mögött valaki rosszat mond rólam, mert zsidó vagyok, de nyíltan csak egyszer éltem ezt meg. Negyven évvel ezelőtt történt, amikor valaki nem tőlem vásárolt meg valamit, azért, mert zsidó vagyok, amit meg is mondott.

Én személy szerint nem érzek antiszemitizmust. Olvassuk az újságokat, látjuk a tendenciákat, ez nem a szabadság, amit az ember lát, de sehol nincs másképp.